

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Випуск 14

Матеріали

*Всеукраїнської науково-практичної конференції
“Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку
економіки України в умовах європейської інтеграції”
м. Київ, МАУП, 28 травня 2015 р.*

Київ
ДП “Видавничий дім “Персонал”
2015

*Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 4 від 15.04.15)*

Редакційна колегія:

А. М. Подоляка (голова), д-р юрид. наук, проф.;
А. А. Ігнатченко (заступник голови), канд. техн. наук;
О. В. Баєва, д-р біол. наук, проф.;
І. П. Бідзюра, д-р політ. наук, проф.;
М. Ф. Головатий, д-р політ. наук, проф.;
В. Б. Захожай, д-р екон. наук, проф.;
А. С. Лисецький, д-р екон. наук, проф.;
К. В. Муравйов, канд. юрид. наук, доц.;
І. П. Розпутенко, д-р наук держ. упр., проф.;
Л. В. Романова, д-р екон. наук, проф.;
В. Є. Сафонова, д-р екон. наук;
Г. П. Ситник, д-р наук держ. упр., проф.;
Ю. П. Сурмін, д-р соц. наук, проф.;
Н. М. Чернуха, д-р пед. наук, проф.

Матеріали подано в авторській редакції.

Відповідальність за зміст та орфографію матеріалів несуть автори.

Становлення і розвиток української державності : [зб. наук. пр.] /
МАУП. — К.: ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2008 —

С76 Вип. 14: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. “Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку економіки України в умовах європейської інтеграції”, 28 травня 2015 р. / редкол.: А. М. Подоляка (голова) [та ін.]. — 2015. — 258 с. : іл. — Бібліогр. у кінці ст.

У пропонованому збірнику подано тези учасників науково-практичної конференції, присвяченої проблемам і перспективам соціально-економічного розвитку України в умовах європейської інтеграції.

Для науковців і громадсько-політичних діячів, студентів, а також усіх, хто цікавиться розвитком Української держави.

ББК 63.3(4УКР)я43+67.9(4УКР)301я43

Колодізева С. О. Теоретичні підходи до класифікації банківських послуг у контексті необхідності досягнення балансу фінансових інтересів банків та клієнтів.....	197
Корецька О. В. Стан та проблеми інноваційної діяльності підприємств машинобудування	200
Лихолет С. І. Економічна сутність та зміст трансферу технологій.....	203
Неволько В. А. Вдосконалення системи органів валютного контролю України	210
Петько С. М. Банківські холдингові об'єднання у світовій економіці.....	213
Росеро Г. Специфіка соціальних трансформацій в системі вузівської освіти в країнах світу на сучасному етапі.....	216
Ужанська Т. І. Особливості співвідношення рекламної і маркетингової діяльності.....	225
Фернандес А. Форма державного управління як основний елемент політичної системи суспільства, базис політичного устрою держави	227
Фещенко А. І. Фактори впливу на формування конкурентних переваг вітчизняних підприємств.....	231
Чавес М. Э. Социально-экономическое поведение работающих как важнейший фактор успешной деятельности предприятия, его конкурентоспособности в условиях рыночного хозяйствования.....	236
Шуляр Н. М. Концепція управління ефективністю розвитку якості персоналу машинобудівних підприємств	240
Шульга Г. В. Формування інноваційної інфраструктури: зарубіжний досвід.....	243
Іщук К. Ю. Основні напрями розвитку онлайн-маркетингу в Україні	247
Конопльова К. Р. Ефективність маркетингової діяльності як показник перспектив розвитку бізнесу	249
Пилипенко О. В. Проблеми організації експорту сільськогосподарської техніки підприємств України.....	251
Ходаківський О. В. Проблема організації експорту підприємствами України на ринку теплоізоляційних матеріалів за умов нестабільної економіки	255

СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В СИСТЕМІ ВУЗІВСЬКОЇ ОСВІТИ В КРАЇНАХ СВІТУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Трансформаційні процеси вищої освіти в країнах світу сьогодні є складними і далеко неоднозначними, а тому їх аналіз має здійснюватися в першу чергу із характеристики стратегічних основ цих трансформаційних процесів, в основі яких є загальне: якість освітньої підготовки і формування сучасного фахівця.

В сучасних умовах нові суспільства швидко еволюціонують у напрямку постіндустріальних, а то і інформаційних, в результаті чого виникає принципово нова система створення суспільного багатства, в основі якого — освіта, дослідження, інновації. В таких умовах, — пишуть російські дослідники, — “ключовими стають організації, що виробляють нові знання, пов’язані з дослідженням і розробкою, розповсюдженням знань і пошуком шляхів їх використання (комерціалізація) на практиці”.

Університети завжди мали дві основні, домінуючі функції: освітня і виховна. В ХХІ столітті до них додалася і третя: підприємницька, пов’язана з комерціалізацією результатів науково-дослідної роботи.

Університети і бізнес працюють спільно, разом, створюючи центри нових технологій, виробничі лабораторії, кампанії, національно-дослідні університети і т. ін.

В інноваційних механізмах за допомогою яких інтелектуальний продукт перетворюється в продукт промисловий, беруть участь як мінімум три інструменти: наука (і освіта), промисловість (і бізнес), держава. Таким чином і по відношенню до освіти ці три інструменти переживають відповідні принципи трансформації.

Досить своєрідними, хоча і небезпечними є чинники, що спричиняють зміну системи освіти у світі загалом і вищої, зокрема, які наводить український спеціаліст К. В. Корсак. Вони такі:

- чергова політична перебудова світу й перехід від “двотабірної структури до початкової стадії зародження “світового уряду” і його участі в управлінні процесом остаточного формування стійкої і демократичної системи мононаціональних країн та більш-менш прийнятних форм їхньої співпраці для виключення масового поширення на планеті локальних конфліктів на ґрунті войовничого націоналізму чи шовінізму;

- формування нової концепції національної безпеки, що принципово відрізнятиметься від тієї, на якій виховані й діють майже всі сучасні політики (насамперед, в ексоціалістичних і країнах третього світу);
- досить швидке наростання імперативу загального виживання, бо все дужче загострюватимуться глобальні проблеми тилу вичерпання ресурсів і неприпустимої деградації довкілля, вирішення яких неможливе ні в локальних, ні в регіональних межах;
- поступовий перегляд системи індивідуальних пріоритетів і цілей діяльності (у сенсі мсти життя), ознаки появи доцільної сукупності особистих потреб і нових людей, які матимуть вагоміші підстави відносити себе до біовиду *homo sapiens*;
- посилення взаємозалежності й поглиблення взаємодії країн світу, повна відмова від економічної й культурної самоізоляції як від шкідливого анахронізму [6, с. 7].

Трансформація, модернізація освіти у країнах світу значною мірою торкається зміни, вдосконалення методів навчання. Їх не багато і головним чином вони класифікуються у такий спосіб:

Словесний: — усний виклад знань — лекція, пояснення, розповідь; — бесіда; — дискусія, диспут; — активні методи навчання; — робота з книгою.

Наочний: — спостереження; — демонстрація; — ілюстрація.

Практичний: — вправи; — лабораторні роботи; — практичні роботи.

Серед таких методів навчання, які набули неабиякого поширення у ХХІ столітті, особливо виділимо такі як ділові ігри, кейс-методи.

Вони вважаються активними формами, оскільки будуються головним чином на різноманітних контактах тих, хто вчить і тих, хто вчиться.

а) ділові ігри. Вони займають важливе місце серед сучасних психолого-педагогічних технологій навчання. Як метод вони почали поширюватися в 70-ті роки ХХ століття.

Ділові ігри є найближчим до реальної професійної діяльності методом навчання. Гра — це сукупність заходів, у процесі яких команди “гравців” пропонується вирішити певне ігрове завдання, що відображає реальні проблеми установи. В умовах ділових ігор створюються винятково сприятливі можливості залучити учасників до відносин, подібних до тих, що виникають на робочому місці. У грі відбувається швидке поповнення знань, доповнення їх до необхідного обсягу, практичне засвоєння навичок проведення розрахунків і ухвалення рішень в умовах реальної взаємодії з партнерами.

Серед ділових ігор особливо виділяють інноваційні та імітаційні (рольові) ігри.

Розглядаючи основні проблеми сучасних трансформацій освіти, варто бодай коротко зосередити увагу на впровадженні нових, інноваційних методів навчання, які активно використовуються разом з традиційними — лекції, семінари, практичні заняття тощо. Так, у зв'язку з ростом інформаційних технологій, використанням у навчанні Інтернету, інших технологічних за-

собів, все більшої популярності набуває метод Case study. Спрощено його називають методом аналізу конкретних життєвих ситуацій.

Вважають, що метод Case study вперше був застосований у 1910 р. при викладанні управлінських дисциплін у Гарвардській бізнес-школі, добре відомій своїми інноваціями. Хоча термін “ситуація” вже раніше використовувався в медицині й правознавстві, у бізнес-формуванні поняття “ситуаційна методика навчання” набуло відтоді нового значення. З плином часу метод ситуаційних вправ різною мірою почав використовуватися в переважній більшості навчальних бізнесів-програм не тільки у СІНА, а й в інших країнах, — про що детально пише український соціолог, відомий спеціаліст в галузі управління Ю. П. Сурмін [258]. Цей метод в Україні був свого часу широко презентований і використаний, зокрема, в Інституті державного управління і місцевого самоврядування фахівцями Школи державного управління імені Дж. Кеннеді Гарвардського університету в 1992 р. У 1995–1996 рр. команда американських, канадських і українських фахівців почала в Українській академії державного управління при Президентові України регулярно використовувати інтерактивні методи навчання в курсі “Державне управління”. Такі заняття дали незрівнянні результати, особливу популярність ситуаційна методика навчання зажила серед молодих потенційних лідерів і викладачів державного управління й менеджменту.

Аналізуючи ефективність використання кейс-методу у навчанні Ю. П. Сурмін підкреслює, що найбільший ефект він виявляє у професійному вихованні майбутніх фахівців, зокрема, у розвитку працьовитості, особистісних ділових знань та практичних навичок, здатності гідно конкурувати у сфері професійної діяльності. “Педагогічне застосування методу аналізу ситуацій, — пише Ю. П. Сурмін, — спрямоване на забезпечення доступу студентів до давно відомої істини. По суті цей метод забезпечує імітацію творчої діяльності студентів з виробництва відомого в науці знання. Однак його можна застосувати і для отримання принципово нового знання, дослідження тих аспектів соціальної дійсності, які наукою ще не осмислені. Доцільно звернути увагу й на таке: що різноманітніше в кейсі подано соціальну реальність, то більше можливостей отримати таке знання, яке не відомо не тільки досвідченим практикам, а й вченим. На цьому базується дослідницьке застосування методу аналізу ситуацій” [9, с. 195].

В багатьох регіонах світу ХХІ столітті стали набувати небувалого розвитку різноманітні форми дистанційного навчання. В Україні, наприклад, на сьогодні склалася своя власна система дистанційного навчання, до якої входять:

- медпросвіта — дистанційне навчання для лікарів;
- Домашня школа (дистанційне навчання);
- Початкова школа (дистанційне навчання);
- University of the people;
- Зовнішнє незалежне оцінювання (дистанційне навчання);
- Всеукраїнський шкільний портал “Класна оцінка” (Дистанційне навчання. Система шкільних електронних щоденників);

- Центр дистанційного навчання “Проста логіка”;
- Всеукраїнська освітня мережа (Щоденник. ua);
- Телевізійний університет (досвід Міжрегіональної Академії управління персоналом).

Наведені вище форми навчання характеризуються:

- гнучкістю;
- модульністю;
- економічною ефективністю;
- принципово новою роллю викладача;

наявності спеціалізованого контролю якості освіти;

інтерактивністю;

використанням новітніх технологій і засобів навчання.

Для того, аби система вищої освіти загалом виявилася максимально ефективною, дієвою, необхідно незалежно від конкретно взятої країни, вирішувати ряд об’єктивно обумовлених питань. Виділимо тут основні проблеми, притаманні вузам багатьох країн світу.

1. Ресурсне забезпечення функціонування вищої освіти. Беззаперечним є те, що країни, які найбільше коштів вкладають у розвиток вищої освіти (та й освіти загалом, мають і відповідно високий рівень освіти — найперше, вищої). Йдеться по загальні відрахування з валового внутрішнього продукту на освіту, які по окремим країнам виглядають, зокрема, так: Англія — 5,6 %, США — 5,5, Іспанія — 4,4, Італія — 4,3, Японія — 3,4 % і т. ін.

2. Кадрове забезпечення навчального процесу. Важливішим потенціалом вузу є його викладачі, склад професорсько-викладацького корпусу. Вузи, суспільства, формуючи свою соціальну, освітню політику, мають глибоко усвідомлювали, що особистість формують не знання як такі, а її формує вчитель, викладач, особистість, а вже потім і знання, які він допомагає опанувати. Не професор вчить студента, а студент вчиться у професора. Це — методологічний ключ для зміни стосунків між тим, хто вчить, і тим, хто вчиться.

Щоб цього досягти, треба: серйозно готувати і відбирати викладачів, демократично, але на світовому рівні присуджувати вчені ступені і звання, озброювати викладачів новітніми технологіями навчання, добре платити за добру працю. По-друге — дати право студенту вчитися у того, в кого він хоче і може навчитися і стати не просто фахівцем, а людиною, громадянином. Останній аспект — найпринциповіший.

За великим рахунком, йдеться про суттєву зміну підходів до викладацького, кадрового складу вузу. Про це засвідчує робота з вузівськими кадрами у США, Японії, Німеччині, Англії, Іспанії та багатьох інших країнах світу.

3. Трансформація всієї системи навчання у відповідності з його основними завданнями і цілями. Справедливо вважається, що вся система навчання повинна бути не лише відкритою, прозорою, демократичною, а й побудованою на принципах змагальності. Для цього, як мінімум, потрібні справжня конкуренція у наборі професорсько-викладацького колективу (і, відповідно, оплата праці), стимулювання такої діяльності. І друге — не можна вчити

всіх в одній групі до випуску (слабі студенти користуються знаннями сильних — списують, перездають, просто не відвідують заняття).

Такий підхід до організації навчального процесу нині демонструють провідні вищі навчальні заклади світу, України, Еквадору і т. ін.

4. Вдосконалення управління вищою освітою. Таке управління за свідченням багатьох фахівців у різних країнах світу має бути більш демократичним, гнучкішим, що, однак, не виключає: а) відповідного патронування та контролю за цим процесом з боку держави; б) певної уніфікації навчальних планів, програм, технологій в частині ідентичних спеціальностей; фаху; в) контролю за ресурсно-матеріальними основами і засадами освіти [8, с. 17].

Ще одним важливим питанням трансформації освіти, якого ми певною мірою вже торкалися, є фінансово-економічне питання. Тут все також виглядає далеко неоднозначно, оскільки в різних країнах, особливо європейських державне фінансування освіти, окремих ВНЗ, створення приватних вузів має, зрозуміло, свою специфіку. Йдеться найперше про різноманітність, несхожість процедур здійснення цих процесів. Так, у Голландії, наприклад, для того, щоб заснувати приватний навчальний заклад, необхідний дозвіл на рівні міністра освіти, культури і науки. Впровадження нових програм або зміни в існуючих в усіх вищих навчальних закладах — це все підлягає регулюванню. Інститути не мають будь-яких бар'єрів у системі фінансування. Наданими ресурсами вони користуються у спосіб, який їх влаштовує. Такий порядок є хоч і не простим, проте, достатньо прозорим і зрозумілим.

У Франції, щоб заснувати новий інститут, особливих проблем також не виникає. Однак складно впроваджувати нові програми. Усі національно визнані університетські дипломи централізовано плануються і реєструються. Міністерство має значний вплив на кадрову політику інститутів, штатний розклад, рівень заробітної плати тощо. Це досить посилений контроль держави над діяльністю ВНЗ.

У Великій Британії, навпаки, складно заснувати новий університет. Тут держава не досить швидко реагує на таку ініціативу. Але якщо все ж усі необхідні процедури виконано, новий навчальний заклад може розробляти будь-які програми, змінювати їх за своїм бажанням. Однак не кожна програма має шанс отримати державне фінансування. Держава обмежує кількість оплачуваних місць. Як і у Голландії, англійські університети мають можливість використовувати державні кошти за власним розсудом.

У США, у штаті Мічиган, наприклад, найбільш ліберальні умови маємо для ринкової діяльності. Не існує особливих обмежень у справі відкриття нового навчального закладу. Діючі інститути вельми незалежні у використанні державних фондів. Приватні вузи у США — поширена практика підготовки фахівців.

Відтак, відмінності між національними системами освіти полягають перш за все, в тому, що в Голландії, Німеччині та Франції і інститути, і навчальні

програми підлягають процедурі (акредитації — офіційного визнання державними органами. Держава бере на себе відповідальність за “громадську вагу” дипломів.

Подібна більш-менш централізована система значно ускладнює, на думку авторів порівняльного дослідження, впровадження, ринкових механізмів. У Великій Британії та штаті Мічиган США система акредитації набагато децентралізованіша, що відкриває більше можливостей для ринкових маневрів вищих навчальних закладів.

Безумовно, що вказані навчальні процедури (ліцензування, акредитації тощо) у вузах України, Російської Федерації, інших країнах Східної Європи суттєво відрізняються в таких же процедур не лише в країнах США але й Західної Європи.

Фактично подібний характер має і ситуація, що стосується цінової політики, зокрема на різноманітні освітні послуги.

Так у Великій Британії саме уряд визначає рівень оплати за студентські місця, що фінансуються (оплачуються, замовляються) державою. Кількість же таких місць визначається в результаті відповідної домовленості між ВНЗ та урядом. Інститути, при цьому, мають можливість набирати на навчання студентів.

У вже згаданому нами штаті Мічиган США самі ВНЗ можуть призначати ціни на освітні послуги самостійно. Рівень таких цін, між іншим, в різних інститутах і університетах може бути різним.

Ще більш диференційованою маємо в таких аспектах освіти: у Німеччині та Франції “коротка” вища освіта (у державних інститутах) безкоштовна для студентів. У Голландії ситуація схожа, за виключенням того, що плата за навчання призначається міністерством.

Система спінування якості освіти також має свої особливості в кожній з країн, про які йде мова. У Голландії цими проблемами, наприклад, переймається уряд. Важливо, що відповідна інформація стосовно якості навчальних програм максимально доступна для громадськості. Хоча певні проблеми мають місце, зокрема коли мова йде про деякі приватні інститути.

У штаті Мічиган США існує довільна практика акредитації навчальних програм. Оскільки існує свобода вибору у встановленні інститутами плати за навчання, це зумовлює відмінності в якості між інститутами і навчальними програмами. Для споживача існують певні труднощі в оцінюванні того, наскільки серйозними є ці розбіжності. Ринок стає менш прозорим і т. ін.

Окремим і великим в процесі трансформації, реформування освітніх систем є питання різноманітних міждержавних, міжурядових, міжвузівських і т. п. інтеграційних процесів.

Міжурядові угоди в системах науки, освіти детально аналізуються в спеціальному збірнику нормативних актів українських вчених, працівників сфери освіти.

Так, якщо вести мову про європейську систему освіти, то варто вказати на таке.

Створення Ради Європи 5 травня 1949 р., як об'єднання на основі культурної і освітньої спорідненості, дало новий поштовх у розвитку мобільності студентів, викладачів, спеціалістів. Серед перших документів Ради Європи була Конвенція № 15 (1953 р.), де в першому параграфі декларувалося, що прилучення до неї означає згоду країни на прийом у вищі навчальні заклади іноземців із атестатами зрілості (дипломами) своїх країн, якщо у своїх країнах вони дають право на вступ до навчального закладу еквівалентного рівня.

Створення Європейського Союзу з його керівними органами дещо посилило процес взаємовизнання дипломів про вищу освіту, але не привело до повної ідентичності в інтеграції економічних та освітніх структур, навчальних програм та кваліфікацій.

У Європі, з метою ідентифікації освіти у різних європейських країнах використовуються ряд загальноєвропейських документів щодо еквівалентності документів про освіту. Основними з них є такі:

CETS № 165 Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні

CETS № 138 Європейська конвенція про загальну еквівалентність періодів навчання в університетах

Протокол к Европейской конвенции об эквивалентности дипломов, ведущих к доступу в университеты (ETS № 49)

Європейська конвенція про академічне визнання університетських кваліфікацій

CETS M 021 Європейська конвенція про еквівалентність періодів навчання в університетах

CETS № 015 Європейська конвенція про еквівалентність дипломів, які надають допуск до університетів.

Центральне місце при ідентифікації освіти, освітнього рівня між європейськими країнами посідають питання, пов'язані з кваліфікацією. У спеціальному документі “СЕМ № 165 Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні: Лісабон, 11 квітня 1997 року. European Treaty Series/165” закріплено ряд специфічних термінів, які стосуються навчання та його результатів. Вони такі:

- *оцінка (закладів або програм)* — процедура встановлення якості навчання у вищому закладі або програмі освіти;
- *оцінка (індивідуальних кваліфікацій)* — письмова оцінка компетентним органом іноземних кваліфікацій, присуджених окремій особі;
- *компетентний орган з визнання* — орган, якому офіційно доручено ухвалювати обов'язкові рішення про визнання іноземних кваліфікацій;
- *вища освіта* — всі види курсів навчання чи циклів курсів навчання, професійної підготовки або підготовки до наукових досліджень післясередньоосвітнього рівня, які визнані відповідними органами Сторони як такими, що належать до її системи вищої освіти;
- *вищий заклад освіти* — заклад, що надає вищу освіту і визнаний компетентним органом Сторони як такий, що належить до її системи вищої освіти;

- *програма з вищої освіти* — курс навчання, визнаний компетентним органом Сторони як такий, що належить до її системи вищої освіти, після закінчення якого слухачу присуджується кваліфікація з вищої освіти;
- *період навчання* — будь-яка частина програми з вищої освіти, оцінена і документально підтверджена, яка, не становлячи повного курсу навчання за програмою, є істотним набутком знань чи навичок.

Кваліфікація

А. Кваліфікація з вищої освіти — будь-яке звання, диплом або інше свідоцтво, що видане компетентним органом і засвідчує успішне закінчення програми з вищої освіти.

В. Кваліфікація, що надає доступ до вищої освіти, — будь-який диплом або інше свідоцтво, що видане компетентним органом, засвідчує успішне закінчення освітньої програми і надає власнику кваліфікації право брати участь у процедурі допуску до вищої освіти (пор. визначення терміну “доступ”);

визнання — формальне підтвердження компетентним органом якості іноземної освітньої кваліфікації для цілей доступу до навчання і/або здійснення фахової діяльності.

Врешті, для взаємовизнання освіти, рівня освіти, кваліфікації, спеціальності потребує спеціальна угода між державами (урядами) про таке визнання.

Література

1. Бочкарева С. М. Особенности тьюторства в современной зарубежной высшей школе / Высшее образование сегодня / С. М. Бочкарева / — 2011. — № 3. — С. 9–11.
2. Высшая школа в условиях развития инновационной экономики: монография. — М.: Экономический факультет МГУ имени М. В. Ломоносова, 2013. — 176 с.
3. Глобалізація і Болонський процес: проблеми і технології: Кол. моногр. — К.: МАУП, 2005. — 320 с.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України, гол. ред. В. Г. Кремень. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
5. Збірник нормативно-правових актів щодо взаємного визнання документів про освіту, наукові ступені та вчені звання / Уклад.: В. Д. Шинкарук, Р. В. Бойко, К. М. Левківський, З. І. Логвин, Н. Л. Губерська; За заг. ред. І. О. Вакарчука. — К.: Знання, 2008. — 199 с.
6. Корсак К. В. Вища освіта і Болонський процес: навч. посіб. / К. В. Корсак, І. О. Ластовченко. — К.: МАУП, 2007. — 352 с.
7. Корсак К. В. Світова вища освіта. Порівняння і визнання закордонних кваліфікацій і дипломів / К. В. Корсак // За заг. ред. проф. Г. В. Щокіна. Монографія. — К.: МАУП — МКА, 1997. — 208 с.
8. Стратегічні напрями розвитку вищої освіти в Україні: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Судак, Автономна Республіка Крим 16–18 жовтня 2003 р. — К.: МАУП, 2004. — 224 с.

9. Сурмин Ю. П. Университетский менеджмент как средство реализации требований образовательной революции в университетах / Соціологічна наука і освіта в Україні: Зб. наук. пр. / Уклад. В. І. Судаков, М. В. Туленков. — К.: МАУП, 2000. — 403 с.
10. Шеремета П., Каніщенко Г. Кейс-метод: з досвіду викладання в українській бізнес-школі / За ред. О. І. Сидоренка. — 2-ге вид. — К.: Центр інновацій та розвитку, 1999. — 80 с.